

DISKUSIE

FORMY VÝROBNÝCH VZŤAHOV V PRECHODNOM OBDOBÍ OD KAPITALIZMU K SOCIALIZMU

X. sjazd Komunistickej strany Československa ukázal, že rozvoj poľnohospodárskej výroby v našej krajine v najbližších dvoch až troch rokoch treba považovať za hlavný článok rozvoja nášho národného hospodárstva. Disproporcie, ktoré vznikli medzi priemyslom a poľnohospodárstvom, medzi socialistickou výrobou a malovýrobou, je potrebné odstrániť. Nemožno ďalej trvať a úspešne budovať socializmus na dvoch rôznych hospodárskych základoch — na základe socialistického priemyslu a na základe príliš rozdrobenej a málo produktívnej roľníckej malovýroby. Je potrebné postupne prevádzať malé roľnícke hospodárstva na socialistickú výrobu, ktorá je jedine schopná využiť techniku a vedecké poznatky v poľnohospodárstve. Rozvoj poľnohospodárskej výroby v našej krajine, budovanie socializmu na dedine vytýčil X. sjazd Komunistickej strany Československa ako úlohu všetkého nášho ľudu, ako úlohu celonárodnú.

Popri všetkých cenných úspechoch, ktoré sme dosiahli v budovaní socialistického priemyslu a socialistickej poľnohospodárskej výroby, pozorujeme, že za týmito praktickými úspechmi zaostáva teoretické rozpracúvanie otázok nášho prechodu k socializmu, a to najmä rozpracúvanie otázok našej ekonomiky. Rad chýb, ktorých sa dopúšťajú naši praktici, pramení z toho, že nemajú teoreticky objasnené zložité otázky nášho prechodného obdobia a najmä pretvárajúcej sa ekonomiky. Vyplníť túto medzeru, držať krok s praktickou prácou, ba predbiehať ju, je úlohou veľmi dôležitou. „Teória, ak je ozaj teóriou, dáva praktikom schopnosť orientovať sa, jasnú perspektívu, istotu v práci, vieru vo víťazstvo našej veci.“¹

Základom skúmania ktorejkoľvek oblasti spoločenských vied v ktoromkoľvek historickom období je ekonomika spoločnosti. Jedine vtedy, ak poznáme spôsob výroby, ak poznáme obidve jeho stránky — produktívne sily a výrobné vzťahy, zákony ich vývoja, môžeme správne skúmať tak hospodársku základňu, ako aj jej nadstavbu, jedine tak môžeme vedecky vysvetliť všetky spoločenské javy. Dejiny spoločnosti sú dejinami vývinu produktívnych síl a výrobných vzťahov ľudi. Preto je potrebné objasňovať tieto otázky, teoreticky ich rozpracúvať, pretože sú základom pre riešenie všetkých problémov v spoločnosti. Takou otázkou, spoločnou pre politickú ekonomiu a historický materializmus, je otázka foriem a vývoja výrobných vzťahov v prechodnom období od kapita-

¹ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1951, 287.

lizmu k socializmu. Keď v novembri roku 1952 na celoštátnej konferencii politických ekonómov bola otázka výrobných vzťahov v prechodnom období nahodená na diskusiu, ukázalo sa, že v tejto otázke, najmä v otázke prechodných foriem výrobných vzťahov, niet jednotného stanoviska a že táto otázka je nejasná. V diskusii sa konštatovalo: „... ukázalo sa, že je to problém, okolo ktorého chodíme ako kocúr okolo horúcej kaše a že sa musíme pustiť i do riešenia tejto otázky.“² Táto úloha nebola splnená, hoci táto otázka má veľký praktický dosah a politický význam. Jedine na základe rozriešenia hlavných otázok našej ekonomiky možno teoreticky rozpracúvať najaktuálnejšie otázky, ako je otázka charakteru našej revolúcie od roku 1945, otázky triedneho boja, otázky štátu, roľnícka otázka a z nej vyplývajúca otázka postupného prevedenia malovýrobcov na socialistickú formu hospodárstva, národnostná otázka, otázka hospodárskej základne a jej nadstavby atď.

Táto štúdia je pokusom, ako riešiť niektoré otázky z hľadiska historického materializmu.

J. V. Stalin v práci *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* zdôraznil, že spoločenská výroba ako celok má dve nerozlučné stránky: produktívne sily spoločnosti, ktoré vyjadrujú vzťah spoločnosti k prírodným silám, v boji proti ktorým ľudia získavajú potrebné hmotné statky, a pretože je výroba vždy spoločenskou, druhou stránkou výroby sú vzájomné vzťahy ľudí v procese výroby, vzťahy, v ktorých ľudia uskutočňujú výrobu — výrobné vzťahy. Podľa toho, ako sa vyvíjajú produktívne sily spoločnosti, menia sa a vyvíjajú aj výrobné vzťahy. Pritom nové výrobné vzťahy sú hlavnou rozhodujúcou silou, ktorá určuje ďalší rozvoj produktívnych síl. Staré výrobné vzťahy brzdia a spomaľujú vývoj produktívnych síl. Vývoj produktívnych síl závisí od formy výrobných vzťahov, od toho, či je forma výrobných vzťahov v súlade s charakterom produktívnych síl.

Ak skúmame výrobné vzťahy v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu v našich podmienkach, je potrebné skúmať ich v historickom vývine, tak ako vznikali nové výrobné vzťahy, vytlačali staré výrobné vzťahy a ako sa prechodné formy výrobných vzťahov menili a menia na nové výrobné vzťahy, lebo len tak možno správne postihnúť zákonitý proces, ktorý sa odohráva v ekonomike prechodného obdobia. Ekonomika prechodného obdobia nepredstavuje ekonomiku jednoliatu, monolitnú, ale je tu viac ekonomických foriem — socialistická, malovýrobná, kapitalistická forma hospodárstva. Medzi dvoma hlavnými formami hospodárstva (kapitalistickou a socialistickou) prebieha urputný boj, ktorý sa prejavuje ako triedny boj. Táto ekonomika nevytvára zvláštnu spoločenskú formáciu, je len prechodom od jednej, antagonistickej spoločenskej formácie k druhej, neantagonistickej spoločenskej formácii. Na túto zásadnú kvalitatívnu premenu je potrebné celé obdobie — prechodné obdobie. Je otázka, akú formu majú výrobné vzťahy v tomto prechodnom období. U nás sa odpoveď na túto otázku často zjednodušuje a mechanicky vykladá tak, ako by v prechodnom období všetky výrobné vzťahy mali formu prechodných výrobných vzťahov. Takýto výklad je nesprávny. Tu sa často miešajú dve rôzne otázky: o prechodnom charaktere celého obdobia a o prechodnej forme výrobných vzťahov ako jednej z foriem výrobných vzťahov v prechodnom období. Ekonomiku (ako celok) v tomto prechodnom období nemožno nazvať ani kapitalistickou ani socialistickou. Je to prechod od ekonomiky kapitalistickej k ekonomike socialistickej. Toto obdobie zlučuje v sebe črty a vlastnosti oboch týchto systémov spoločenského hospodárstva, je obdobím boja medzi umierajúcim kapitalizmom a rodiacim sa socializmom. Preto ekonomika prechodného obdobia je prechodnou ekonomikou.

² Sovetská veda. Politická ekonomie 1953, č. 1, 115.

Výrobné vzťahy, ktoré sú obsahom tejto ekonomiky, nemajú všetky charakter prechodných výrobných vzťahov. Prechodné výrobné vzťahy sú len jednou (nie však hlavnou) formou výrobných vzťahov, ktoré jestvujú v prechodnom období. Okrem prechodných výrobných vzťahov sú tu základné výrobné vzťahy spolupráce a vzájomnej pomoci ľudí oslobodených od vykorisťovania. Tieto výrobné vzťahy sú určujúcimi výrobnými vzťahmi v socialistickej revolúcii. Okrem týchto sú tu ešte vzťahy nadvlády a podriadenia, ktoré sú v priebehu socialistickej revolúcie ničené a vytláčané socialistickými výrobnými vzťahmi. Každá forma výrobných vzťahov má svoj hospodársky základ. Spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov ľudí oslobodených od vykorisťovania je hospodárskym základom výrobných vzťahov vzájomnej spolupráce a pomoci ľudí. Súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, založené na vykorisťovaní cudzej pracovnej sily, je hospodárskym základom výrobných vzťahov nadvlády a podriadenia. Súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, založené na osobnej práci vlastníka, je hospodárskym základom prechodných vzťahov. Týmto trom formám výrobných vzťahov zodpovedajú tri hospodárske sektory v našom prechodnom období: socialistický, súkromno-kapitalistický a malovýroba. Tvrdenie, že vo všetkých týchto sektoroch sú prechodné vzťahy, je nesprávne. Veď čo je prechodné v súkromnokapitalistickom sektore? Vzťahy nadvlády a podriadenia neobsahujú nič prechodné. Je nesprávne nazývať v tomto prípade prechodným to, že tieto vzťahy existujú časovo obmedzene a potom miznú. To sa však nestalo z ich vnútorného, akoby „prechodného charakteru“, ale preto, že diktatúra proletariátu má takú moc, že môže obmedzovať a likvidovať podniky kapitalistického typu, ktoré sú nezlučiteľné s víziacim socialistickým sektorom. Touto mocou je zväzok robotníckej triedy s pracujúcim roľníctvom. Pri skúmaní spoločenských javov nestačí vidieť len ich vonkajší prejav, musíme skúmať aj ich podstatu, ich vnútorný vývoj. Všetky výrobné vzťahy sú v neustálom vývoji, ale nie všetky výrobné vzťahy sa vývojom kvalitatívne menia tak, aby sa zmenili na nové výrobné vzťahy. Ani výrobné vzťahy v socialistickom sektore nie sú vzťahmi prechodnými. Nič nie je prechodné v socialistických výrobných vzťahoch, ktoré sa vytvárajú v našom socialistickom sektore: v priemysle, doprave, obchode, v štátnych majetkoch, výrobných poľnohospodárskych družstvách, najmä vyššieho typu. Tu sú práve vyjadrené vzťahy vzájomnej spolupráce a pomoci ľudí oslobodených od vykorisťovania. Tieto vzťahy hneď od svojho vzniku nie sú vzťahmi dokonalými a úplnými, na začiatku revolúcie sú slabé, no v priebehu socialistickej revolúcie silnejú a rozširujú sa v súlade s produktívnymi silami. Socialistický sektor je vedúcim sektorom a na jeho základe sa uskutočňuje socialistická industrializácia. Jednotlivé nedostatky organizačného, technického a hospodárskeho rázu sú vlastné rýchlemu rastu socialistického sektora a celému nášmu zriadeniu, no nijako podstatne neničia socialistický charakter výrobných vzťahov v tomto sektore. Socialistický charakter výrobných vzťahov nemôže byť podmienený druhoradými alebo tretoradými faktormi, ale prvoradými, ktorým je spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov. Nadvýrobok vytvorený pracujúcimi v tomto sektore zabezpečuje rozšírenie socialistickej reprodukcie a rozdeľuje sa medzi pracujúcich na zvýšenie ich materiálnej a kultúrnej úrovne. Z toho vidieť, že charakter výrobných vzťahov v našom socialistickom sektore je socialistický. Tieto vzťahy nemajú vo svojom vnútornom obsahu nič prechodné okrem toho, že sa vývojom produktívnych síl neustále zdokonaľujú a rozširujú, no nijako podstatne nemenia svoj vnútorný obsah. Socialistický sektor a jeho výrobné vzťahy sú základom, na ktorom sa buduje socialistická ekonomika.

Tretím sektorom, ktorý existuje v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu, je malovýroba tovarov. V tomto sektore sú prechodné výrobné vzťahy. Prechodné výrobné vzťahy v malovýrobe sú prechodné svojím vnútorným charakterom, svojím obsahom.

Ak skúmame výrobné vzťahy, musíme skúmať každú stránku výrobného vzťahu, stránky, ktoré sa navzájom vzťahujú. Ak skúmame každú z týchto stránok vyplynie, aký je ich vzájomný vzťah, vzájomné pôsobenie. Vo výrobných vzťahoch malovýrobcu sú dve hlavné stránky: súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov a osobná práca vlastníka. Vnútri samotných týchto vzťahov je rozpor medzi formou vlastníctva a pracovnými vzťahmi vlastníka, jeho postavením vo výrobe. Tento rozpor sa rieši tak v kapitalizme, kde ohromná väčšina malovýrobcov prichádza na mizinu a živorí v biede — to je kapitalistická cesta vývinu malovýroby ako aj v socializme, kde socialistická cesta vývoja malovýroby vyzbrojuje malovýrobcov novou technikou, umožňuje im vyprostiť sa z biedy a kapitalistického područia a vstúpiť na cestu produktívnejšej socialistickej veľkovýroby. My nepostihujeme len abstraktný myšlienkový proces tohto protirečenia, ale skutočný dej, ktorý sa v istom čase odohral a ešte odohráva. Tu ide o protirečenia, ktoré sa vyvinuli v praxi a v praxi sa aj riešia.

Prechodné výrobné vzťahy sú vzťahy od jednej základnej formy výrobných vzťahov k druhej, od vzťahov nadvlády a podriadenia k vzťahom vzájomnej spolupráce a pomoci ľudí oslobodených od vykorisťovania. Tieto vzťahy zahŕňujú v sebe prvky, čiastočky, črty a vlastnosti starých výrobných vzťahov i nových výrobných vzťahov. Tieto vzťahy nemôžu existovať trvale ako samostatné výrobné vzťahy, ale existujú popri základných výrobných vzťahoch a vyvíjajú sa a menia sa podľa toho, aké výrobné vzťahy v tej alebo onej spoločenskej formácii sú základnými. Prechodné výrobné vzťahy podliehajú zákonom vývoja určujúcich výrobných vzťahov. Tieto vzťahy sú jediné, ktoré majú formu prechodných výrobných vzťahov v ekonomike nášho prechodného obdobia.

Aký politický a praktický dôsledok vyplýva z toho, keď sa všetky výrobné vzťahy prechodného obdobia vyhlasujú za prechodné? Toto potom znamená, že všetky výrobné vzťahy sú prechodné, že sa vyvíjajú smerom k socializmu, to znamená, že niet miesta pre triedny boj. V tejto schéme mizne socialistický charakter nášho socialistického sektora, pretože všetky výrobné vzťahy sa javia len ako prechodné. Tento názor obhajuje s marxizmom nezlučiteľnú teóriu prerastania kapitalizmu do socializmu pokojnou cestou. Skúsenosť a skutočnosť je však taká, že socialistický sektor sa upevňuje a rozširuje jedine v ostrom triednom boji proti kapitalistickému sektoru, v boji za postupné získanie malovýrobcu pre kolektivistickú vysokoproduktívnu výrobu. Stúpenci tejto teórie nevidia, že za kapitalistickým sektorom stojí buržoázia a za socialistickým sektorom robotnícka trieda, upevňujúca zväzok s pracujúcim roľníctvom. Boj medzi buržoáziou a robotníckou triedou, ktorý vedie pracujúce roľníctvo, je boj na život a na smrť.

K úplnejšiemu vysvetleniu charakteru prechodných výrobných vzťahov je potrebné aspoň stručne ukázať, ako vznikli a vyvíjali sa v jednotlivých antagonistických spoločenských formáciách, lebo tieto vzťahy nie sú vlastné len ekonomike prechodného obdobia. Marx o malovýrobe hovorí: „Tak maloroľnícke hospodárstvo, ako aj nezávislá remeselnícka výroba tvoria jednak základňu feudálneho výrobného spôsobu, jednak sa objaví po jeho rozklade vedľa kapitalistickej výroby. Tvoria súčasne ekonomickú základňu *klasickej spoločnosti v dobe jej najvyššieho rozkvetu*, keď sa rozpadlo pôvodné orientálne pospolné vlastníctvo a pokiaľ sa ešte otroctvu nepodarilo zmocniť sa do značnej miery výroby.“³ V tomto klasickej období sa vytvorili prechodné vzťahy — od vzťahov vzájomnej spolupráce a pomoci ľudí v prvotnospoločnej spoločnosti k vzťahom nadvlády a podriadenia v otrokárskej spoločnosti. Prechodné výrobné vzťahy (marka u germánskych kmeňov, verv u Slovanov) majú už nový prvok — súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov — ktorý sa vyvíja u otrokárov až k podrobeniu si cudzej pracovnej

³ K. Marx, *Kapitál I*, Praha 1953, 360.

sily a k jej vykorisťovaniu. Osobná práca súkromného vlastníka je prvkom, ktorý sa stráca a u otrokára úplne mizne, lebo tu sa vytvárajú vzťahy nadvlády a podriadenia. Aj v otrokárskej spoločnosti okrem určujúceho a základného spôsobu výroby existuje aj malovýroba. Malé roľnícke hospodárstva zohrávali dôležitú úlohu vo vývoji otrokárskej spoločnosti. Z ich radov sa tvorilo jadro vojska, ktoré zaobstarávalo lacné pracovné sily — otrokov pre veľké hospodárstva, s ktorými potom oni sami nemohli nijako konkurovať. Okrem toho na nich spočívala prevažná väčšina štátnych daní, čo viedlo k tomu, že sa často zadlžovali, až úplne strácali svoje polia a museli sa sami stať otrokmi. Solonova ústava, ako aj reformy bratov Gracchovcov mali za úlohu zastaviť zbedačovanie tohto malého roľníctva. To je ďalším potvrdením, že vzťahy malých výrobcov sú len prechodné, pretože o ich vývine rozhoduje obklopujúce historické prostredie a prevládajúci spôsob výroby. Vyvlastňovanie malých a stredných roľníkov v otrokárskej spoločnosti prebieha v ostrom triednom boji. Tento proces vyvlastňovania prebieha rozličnými formami v každej antagonistickej spoločenskej formácii.

Produktívne sily v otrokárskej spoločnosti sa nemohli rýchle vyvíjať. Jestvujúce výrobné vzťahy boli ich brzdou. Nedostatok lacných pracovných síl na sklonku otrokárskej spoločnosti, vyvlastnenie malých roľníkov a povstania otrokov zapríčinili značný pokles výroby. Jediné východisko pre obnovenie výroby bolo zainteresovať zbedačeného roľníka na výrobe. Veľké otrokárske hospodárstva sú rozparcelované medzi zbedačených roľníkov, príp. otrokov. Vzniká kolonát, ktorý je základom feudalizmu a nových výrobných vzťahov v lone otrokárskej spoločnosti.

Vo feudalizme sa z malých roľníkov stávajú nevoľníci. Nesmieme však zabúdať, že v týchto spoločenských formáciách ide o malovýrobu v naturálnom hospodárstve. Malovýroba tvorí spájací článok medzi feudalizmom a kapitalizmom. „... Z hľadiska marxizmu vo feudálnom hospodárstve nikdy bezprostredne nasledovalo a nemôže nasledovať hospodárstvo kapitalistické — medzi nimi je maloburžoázne hospodárstvo, ktoré nahrádza hospodárstvo feudálne a až potom prechádza toto maloburžoázne hospodárstvo do hospodárstva kapitalistického.“⁴

Malovýroba v kapitalizme je odsúdená na zánik. Drží sa len zúfalým znížovaním svojich potrieb a veľmi namáhavou, ťažkou prácou. Neprestajné vykorisťovanie roľníka, jeho závislosť od vykorisťovateľov, zadlženie, bieda a hlad — to je všetko, čo prináša kapitalizmus roľníkovi. Na určitom stupni vývoja vytvára malovýroba prostriedky svojho vlastného zničenia. Tento spôsob výroby sa ničí tak, že kapitalizmus premieňa individuálne a rozptýlené výrobné prostriedky na spoločensky koncentrované výrobné prostriedky, totiž vyvlastňuje pôdu a pracovné nástroje veľkej mase ľudu nevyberajúc pritom metódy. Tento proces je pre kapitalizmus nevyhnutný, pretože kapitalistický spôsob výroby a akumulácia predpokladajú zničenie súkromného vlastníctva, založeného na osobnej práci, to znamená, že kapitalizmus musí vyvlastniť vlastníka. Roľník v kapitalizme nemá iného východiska ako pridať sa k proletariátu a spolu s ním bojovať za svoje záujmy. Buržoázni politickí ekonómovia sa však snažia nahovoriť malovýrobcovi-roľníkovi, že malovýroba je schopnejšia a výhodnejšia ako veľkovýroba. Snažia sa ho odvieť od proletariátu a pritiahnúť k buržoázii, aby ho potom zničili. Taký je vývoj malovýroby, ktorá je základom prechodných výrobných vzťahov.

Otázka malovýroby vôbec a poľnohospodárskej výroby zvlášť je veľmi dôležitou otázkou v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu. Tejtó otázke venovali zvlášť veľkú pozornosť klasici marxizmu-leninizmu, najmä Lenin a Stalin. U nás dnes vystupuje do popredia ako naliehavá otázka, ktorú treba riešiť. X. sjazd Komunistickej strany Česko-

⁴ J. V. Stalin, *Spisy I*, Bratislava 1949, 227.

slovenska dal smernice, ako vyriešiť túto otázku v najbližších dvoch-troch rokoch, ako zvýšiť produktivitu poľnohospodárskej výroby a previesť malé rozdrobené hospodárstva na vyššiu — socialistickú formu veľkovýroby tak, aby sa ešte viac upevnil zväzok robotníckej triedy s pracujúcim roľníctvom. Prevedenie malovýroby na socialistickú formu veľkovýroby je jedna z najťažších a zložitých úloh socialistickej revolúcie. Otázka prevedenia malovýroby na socialistickú formu výroby je otázka prevedenia prechodných výrobných vzťahov na vzťahy socialistické.

Pokúsime sa vysvetliť, ako prebieha táto premena výrobných vzťahov u roľníctva. Roľnícka výroba je totiž vo svojej podstate malovýroba. Malovýroba tovarov v poľnohospodárstve predpokladá rozdrobenie pôdy a ostatných výrobných prostriedkov, a tak vylučuje koncentráciu výrobných prostriedkov, ako aj kooperáciu a delbu práce vnútri jedného výrobného procesu. Malovýroba nemôže využívať výtobytky techniky a vedy. Produktívne sily sa nemôžu slobodne vyvíjať.

Roľnícke hospodárstvo má dvojaký charakter. Pretože je založené na súkromnom vlastníctve výrobných prostriedkov, rodí prvky kapitalizmu, no nie je ešte kapitalistickým hospodárstvom. Vo svojej podstate je toto hospodárstvo rovnakého typu ako hospodárstvo kapitalistické, pretože sa zakladá na súkromnom vlastníctve výrobných prostriedkov. Prečo však malovýroba nie je kapitalistickým hospodárstvom napriek tomu, že rodí prvky kapitalizmu? Na túto otázku odpovedá veľmi výstižne K. Marx: „Vieme, že ak sú výrobné a životné prostriedky vlastníkom bezprostredného výrobcu, robotníka samého, nie sú kapitálom. Stávajú sa kapitálom len za podmienok, keď sú zároveň prostriedkami vykorisťovania a ovládania robotníka.“⁵ Súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov je len jedna stránka jeho výrobných vzťahov — vzťahy vlastnicke. Táto stránka jeho výrobných vzťahov ho pripútava ku kapitalistickému spôsobu výroby, tiahne ho k buržoázii. No roľník je zároveň aj pracujúci, ktorý je v kapitalizme vykorisťovaný zo strany veľkostatkára, kulaka, bankára, obchodníka, kupca, buržoázneho štátu práve tak, ba niekedy ešte viac ako proletariát. Táto stránka výrobných vzťahov, totiž že sám je robotníkom na svojom hospodárstve, že je vykorisťovaný, tiahne ho k proletariátu. To je vyjadrením jeho celkového postoja v kapitalistickej ekonomike, jeho vzťahu k ostatným pracujúcim — jedna zo stránok výrobných vzťahov. Táto stránka ho spája s proletariátom, s jeho záujmami a cieľami v boji proti kapitalizmu. Tieto dve stránky výrobných vzťahov sa prejavujú aj v prechodnom období v kolísaní malovýrobcov medzi robotníckou triedou a buržoáziou. Toto jeho kolísanie, tie dve „duše“ roľníka, ako sa to používa v našej literatúre, vyplýva z výrobných vzťahov. Preto malovýrobné roľnícke hospodárstvo je na rázcestí medzi kapitalizmom a socializmom. „Môže sa vyvíjať aj ku kapitalizmu, ako sa to teraz deje v kapitalistických krajinách, aj k socializmu, ako sa to musí diať u nás, v našej krajine za diktatúry proletariátu.“⁶ Preto je trieda malovýrobcov kolísajúcou triedou. Stojí medzi dvoma základnými, avšak dvoma protikladnými formami výrobných vzťahov a medzi dvoma protikladnými triedami: proletariátom a buržoáziou. Boj medzi nimi rozhoduje a rieši otázku vývoja prechodných vzťahov ku kapitalizmu alebo k socializmu. V tom spočíva základ Leninovho „kto z koho“ o tom, po akej ceste pôjde malé roľnícke hospodárstvo. U nás tým, že robotnícka trieda uchočila plne moc do svojich rúk a vytvorila zväzok s pracujúcim roľníctvom, sa už rozhodlo, po akej ceste pôjde malovýroba, že je to cesta socialistická. Touto cestou musí ísť a pôjde malovýroba preto, že za diktatúry proletariátu sa stali určujúcimi výrobnými vzťahmi u nás vzťahy socialistické, ktoré vytvárajú všetky možnosti, podávajú pomocnú

⁵ K. Marx, *Kapitál I*, Praha 1953, 807.

⁶ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1951, 159.

ruku malovýrobe a ukazujú jej cestu k produktívnejšej kolektívnej výrobe. Prechodné výrobné vzťahy v období diktatúry proletariátu sa menia na vzťahy vzájomnej spolupráce a pomoci ľudí oslobodených od vykorisťovania, na vzťahy socialistické.

Premena výrobných vzťahov v prechodnom období je proces, ktorý trvá celé obdobie. Táto premena závisí od konkrétnej historickej situácie. Keď klasiaci marxizmu-leninizmu rozpracovali otázku prechodu od kapitalizmu k socializmu, poukazovali na to, že pre tento prechod nemožno vytvoriť žiadnu schému, že tento prechod závisí od konkrétnych historických podmienok. Súčasne však hovorili, že tento prechod nie je možný bez diktatúry proletariátu." Všetky národy prídu k socializmu, to je nevyhnutné, avšak nie všetky rovnako, každý prinesie svojráznosť, takú alebo onakú formu demokracie, takú alebo onakú rozličnosť diktatúry proletariátu, to alebo ono tempo v socialistickom pretvorení rozličných stránok spoločenského života."⁷ Ak sledujeme našu ekonomiku v historickom vývoji, vidíme, aké sú tieto Leninove slová pravdivé. Prechod od kapitalizmu k socializmu u nás má niektoré svojrázne prvky, ktoré sú podmienené vznikom nášho ľudovodemokratického štátu, existenciou Sovietskeho sväzu, rozložením triednych síl vo svete, koncentráciou výroby v priemysle a malovýrobou v poľnohospodárstve.

Po oslobodení našich národov spod jarma fašizmu Sovietskou armádou sa vytvorili hlavné podmienky pre cestu našich národov k socializmu. V bojoch skúsená Komunistická strana Československa sa postavila na čelo pracujúceho ľudu, aby ho viedla k socializmu. Pri vzniku nášho ľudovodemokratického zriadenia sme museli začať stavať na takom hospodárstve, ako nám ho zanechal kapitalizmus a druhá svetová vojna. Bola to najmä pomerne rozsiahla priemyselná výroba v českých krajinách a množstvo rozdrobených poľnohospodárstiev popri veľkostatkoch, ktoré mali prevažnú väčšinu pôdy vo svojich rukách. Výroba mala spoločenský charakter a forma vlastníctva bola kapitalistická. Toto protirečenie bolo potrebné ihneď riešiť a tak uvoľniť cestu zákonu bezpodmienečného súladu medzi výrobnými vzťahmi a charakterom produktívnych síl, a to znárodnením výrobných prostriedkov v priemysle a odstránením vykorisťovania. V priemysle boli na to všetky podmienky. Možnosť by sa však nestala skutočnosťou, keby tu nebolo takej sily, takej moci, ktorá by túto revolučnú premenu uskutočnila. Jedinou spoločenskou silou, ktorá môže túto úlohu splniť, je zväzok robotníkov so základnými masami roľníctva. Takýto zväzok sa na začiatku národnodemokratickej revolúcie vytvoril. Hegemóniu v tomto zväzku mala robotnícka trieda, vedená komunistickou stranou. Táto sila, vedená KSC, vybojovala už roku 1945 znárodnenie väčšej časti priemyslu a bankovníctva. Tento revolučný výdobytok umožnil odstrániť staré kapitalistické výrobné vzťahy vo väčšine priemyslového hospodárstva a zabezpečiť vývin nových výrobných vzťahov — socialistických. Je prirodzené, že tento prvok socialistickej revolúcie musela robotnícka trieda presadzovať v ostrom boji proti buržoázii. Buržoázia sa bránila, pretože strácala hospodársky základ svojej moci, pretože jej výrobné vzťahy boli ničené. Bez znárodnenia väčšej časti priemyslu nebol mysliteľný ďalší rozvoj hospodárstva v každom odvetví, nebolo možné nastoliť nové výrobné vzťahy.

Celkom iná však bola situácia v poľnohospodárstve. Tu výroba nemala taký spoločenský charakter. Po kapitalizme nám zostalo 631.000 poľnohospodárstiev s osadlosťami od 1 — do 5 ha pôdy, ktoré obhospodarovali 1,714.000 ha pôdy. Naproti tomu však 14.500 statkárov s majetkami nad 50 ha vlastnilo 6,743.000 ha pôdy. Prepočítane na percentá situácia bola takáto: 51,7% pôdohospodárov malo osadlosť do 5 ha a vlastnilo len 14,4% všetkej ornej pôdy. Statkári nad 50 ha tvorili len 1,7% všetkých pôdohospodárov a vlastnili 56,2% ha pôdy. Také bolo rozdelenie pôdy do mája 1945, taká bola triedna diferenciácia

⁷ V. I. Lenin, Sočinenija 23, 58.

na dedine. Bolo potrebné urobiť radikálnu nápravu v rozdelení pôdy, rozdeliť statkársku pôdu a pôdu zradcov dedinskej chudobe. Tento revolučný čin mohla urobiť len robotnícka trieda, vedená komunistickou stranou, za priamej podpory dedinskej chudoby. Toto nespravodlivé rozdelenie pôdy sa odstraňuje v troch etapách:

1. konfiškácia pôdy Nemcom a zradcom,
2. revízia prvej pozemkovej reformy z roku 1919,
3. uskutočňovanie hesla Pôda patrí tým, čo na nej pracujú — uskutočňovanie Hradeckého programu, že vlastníctvo pôdy nesmie presahovať 50 ha.

Tieto opatrenia majú likvidovať feudálne výrobné vzťahy, obmedziť a vytláčať kapitalistické výrobné vzťahy. Na základe konfiškačného dekrétu z 21. júna 1945 sa začalo vyvlastňovanie pôdy Nemcov a zradcov. Výsledkom prvej etapy bolo, že len v českých krajinách na pôde zhabanej Nemcom sa vytvorilo 100.000 nových hospodárskych osadlostí, ktorým bolo rozdelené 1,300.000 ha pôdy. To znamenalo ďalšie upevnenie zväzku robotníckej triedy s pracujúcim roľníctvom. Počet roľníkov-malovýrobcov sa však týmto podstatne zvýšil. Malovýrobcami sa stáva dedinská chudoba, ktorá dostáva pôdu na obrábanie.

Druhej etape vyvlastnenia dal základ zákon z 11. júna 1947 o revízii pozemkovej reformy z roku 1919. Na základe tohto opatrenia sa vyvlastnilo a rozdelilo 876.000 ha pôdy. Hradeckým programom začala tretia etapa vyvlastnenia pôdy nad 50 ha, ktorá najviac podkopala základy buržoázie v poľnohospodárskej výrobe. Tieto revolučné opatrenia sa uskutočňovali v ostrom politickom boji proti buržoázii a jej politickým stranám. Roku 1948 buržoázia otvorene vystúpila a snažila sa získať moc do svojich rúk. Otvorené vystúpenie buržoázie bolo skúškou pre zväzok robotníckej triedy s pracujúcim roľníctvom. KSC však stála na strážii a viedla robotnícku triedu a pracujúce roľníctvo k odrazeniu útoku a k politickej porážke buržoázie a jej strán. Víťazstvo vo februári 1948 bolo potvrdením správnosti politiky, ktorú robila KSC. Február 1948 znamenal ďalšie prehĺbenie zväzku robotníckej triedy s pracujúcim roľníctvom, odstránenie hlavných prekážok na ďalšej ceste budovania socializmu u nás. Február vytvoril ďalšie podmienky pre rozvoj produktívnych síl a rozšírenie socialistických výrobných vzťahov. Vo februári sa spečatilo vlastníctvo pôdy v prospech pracujúceho roľníctva a stalo sa základom pre kolektivizáciu poľnohospodárstva v nasledujúcich rokoch. Vyvlastnenie pôdy statkárom a jej rozdelenie dedinskej chudobe znamenalo rozšírenie malovýroby v poľnohospodárstve, ktorá je živnou pôdou, z ktorej neustále vyrastajú kapitalistické elementy.

Február 1948 znamenal rozšírenie a zosilnenie socialistického sektora, zúženie a zoslabenie kapitalistického sektora. V tomto období naša ekonomika pozostávala z troch sektorov: 1. sektor socialistický, 2. sektor kapitalistický, 3. sektor malovýroby.

Sektor socialistický zahrnoval predovšetkým znárodnený priemysel, zahraničný obchod, peňažníctvo, domáci veľkoobchod, znárodnený úplne. To znamená, že socialistický sektor má kľúčové pozície vo svojich rukách, že tvorí väčšinu a socialistické výrobné vzťahy sú hlavnými a vedúcimi výrobnými vzťahmi.

Sektor kapitalistický zahrnuje v sebe najmä boháčov na dedine, menších fabrikantov a väčších živnostníkov a obchodníkov. V tomto sektore vzťahy nadvlády a podriadenia sú obmedzované a zužujú sa. Prestali byť definitívne vládnúcimi a určujúcimi vzťahmi. Ostrý triedny boj v tomto období ukazuje, že buržoázia nevydá ľahko svoje pozície a sústreďuje všetku svoju silu na dedinu.

Tretí sektor, malovýroba, ostal i po februári v podstate nezmenený a zahrnoval malo-roľníkov, stredných roľníkov, malých obchodníkov a remeselníkov pracujúcich bez cudzích pracovných síl. Zohráva najdôležitejšiu úlohu v poľnohospodárstve, kde je ma-

lovýroba plne prevládajúcim spôsobom výroby. Tento sektor stagnuje. Produktívne sily v tomto sektore nemajú podmienky pre rýchlejší vývoj.

Socialistický priemysel a malovýroba v poľnohospodárstve sú dva rôzne spôsoby výroby: prvý je vysoko produktívny a druhý málo produktívny. Medzi nimi však existuje úzka hospodárska závislosť. Roľnícke hospodárstva sú trhom pre priemysel a priemysel je trhom pre roľnícke hospodárstva. Vzniká však disproporcja. Socialistický priemysel je schopný dodávať tovary pre priemyselný trh, schopný kryť základnú spotrebu strojov a nástrojov, ktoré však malé hospodárstva nie sú schopné využiť, a na druhej strane roľnícky trh nie je schopný dodávať tovary, najmä spotrebné statky, pre stále vzrastajúcu spotrebu priemyselných miest. To je disproporcja, to je protirečenie, ktoré sa musí odstrániť, aby sa priemyselná výroba mohla ďalej vyvíjať. Komunistická strana už roku 1948 stála pred úlohou, ako vyriešiť tento problém, ako povzniesť roľnícke hospodárstvo, ako ho previesť na kolektívne hospodárstvo a zlepšiť jeho hmotné postavenie, čo je predpokladom, bez ktorého nemôžeme zabezpečiť rozvoj nášho priemyslu. A naopak, rozvoj priemyslu, výroba poľnohospodárskych strojov a priemyselných nástrojov v masovom meradle sú predpokladom, bez ktorého sa poľnohospodárstvo nemôže slobodne rozvíjať. V tom je jeden z najdôležitejších základov spojenectva robotníckej triedy a roľníctva. Na tomto základe sa buduje hospodársky zväzok robotníckej triedy a roľníctva. Úlohu treba vyriešiť tak, aby prechod k veľkovýrobe v poľnohospodárstve neoslabil spojenectvo robotníckej triedy s roľníctvom, ale naopak, aby sa spojenectvo vo zväzku ešte viac upevnilo a prehĺbilo. Robotnícka trieda chce upevniť, a nie podkopať spojenectvo, pretože všetky úlohy môžu ostať trčať vo vzduchu, ak podkopeme alebo oslabíme toto spojenectvo. Bolo potrebné predovšetkým vyriešiť, akými stupňami bude prebiehať kolektivizácia a otázka pôdy ako vlastníctva. Otázku nijako neuháčoval fakt, že niektoré kraje boli kapitalisticky vyvinutejšie, lebo tam tým ťažšie možno uskutočniť znárodnenie všetkej pôdy, pretože tam sú silnejšie tradície súkromného vlastníctva pôdy a teda tým ťažšie sa bojuje proti nim. U nás malý roľník dlhé roky veľmi ťažko zarábala peniaze, aby si kúpil kúsok pôdy, žil veľmi primitívne, len aby si ho uhájil. Roľník je zrastený s pôdou rodinnými tradíciami. To všetko sa pri riešení muselo brať do úvahy.

Súdruh Gottwald, rozpracovávajúc Leninov *Družstevný plán* v našich podmienkach, bral do úvahy skúsenosti Sovietskeho sväzu pri riešení tejto otázky. Na tomto základe Komunistická strana Československa vytýčila hlavnú líniu prevedenia poľnohospodárskej výroby a malovýroby vôbec na socialistickú formu hospodárstva. Pri uskutočňovaní tejto úlohy bolo potrebné zachovávať tieto hlavné zásady: zásadu dobrovoľnosti pri prechode malovýrobcu na socialistickú formu hospodárstva, ponechanie pôdy v súkromnom vlastníctve malých výrobcov i v novej socialistickej forme hospodárstva, prevedenie bude prebiehať formou ostrého triedneho boja proti buržoázii, ktorá ho bude chcieť marifikovať. Novou formou socialistického hospodárstva na dedine budú družstvá.

V podmienkach kapitalizmu je družstveníctvo podriadené zákonom vývoja kapitalizmu a svojím charakterom je kapitalistické. V podmienkach ľudovej demokracie za diktatúry proletariátu sa podstatne mení charakter družstiev. Charakterom, cieľami i úlohami sú družstvá socialistické. Družstvo sa však nestáva socialistickou formou výroby automaticky, stáva sa socialistickým svojím obsahom len za podmienok politického, ekonomického, organizačného a kultúrneho upevňovania družstva.

Hlavnou silou pri pretváraní roľníctva v duchu socializmu je nová technika v poľnohospodárstve, mechanizácia poľnohospodárstva, kolektívna práca roľníka. Ozdraví celú jeho psychológiu a odstrániť jeho zvyky môže len používanie novej techniky v masovom meradle. Socialistická industrializácia dáva tento materiálno-technický základ pre rozvoj kolektívneho hospodárstva na dedine. Bolo však potrebné vybudovať most medzi

socialistickým priemyslom a malovýrobou, pomocou ktorého by stroje prenikali do poľnohospodárskej výroby. Týmto mostom sa stali u nás strojn^é a traktorové stanice, ktoré pomáhali kolektívizovať prácu v poľnohospodárstve a zvyšovať jej produktivitu. Vonkajšie podmienky pre prechod malovýrobcu boli takto pripravené. Nastala najťažšia úloha, konkrétna práca pri prevádzaní roľníka na vyššiu formu hospodárstva.

Cesta prevedenia malovýrobcu na socialistickú formu hospodárstva, združenia rozdobených roľníckych hospodárstiev okolo socialistického priemyslu, postupného zavádzania prvkov kolektívizmu medzi roľníkov znamená, že tovarové roľnícke hospodárstvo opúšťa starú kapitalistickú cestu masového ožebračovania roľníctva a prechádza na novú cestu vývinu, na cestu výstavby socializmu. Jedine touto cestou možno zabezpečiť, aby odolné korene starých predsocialistických výrobných vzťahov, ktoré sa húževnate vzpierajú akýmkoľvek novotám, boli zničené a na ich miesto nastúpili nové výrobné vzťahy, ktoré sú veľkou silou pri rozvíjaní produktívnych síl. Pri socialistickej ceste vývinu roľníctva musíme brať do úvahy obidve stránky jeho výrobných vzťahov a začať meniť tie prvky vzťahov, ktorých premena je ľahšia. Cesta zavádzania prvkov kolektívizmu začína najprv v sfére zásobovania roľníckych hospodárstiev priemyslovými výrobkami, potom v sfére odbytu poľnohospodárskych produktov a len potom v sfére poľnohospodárskej výroby. Svojpomocné nákupové, odbytové, úverové a najmä strojové družstvá zohrávali prvú úlohu v premene výrobných vzťahov roľníkov. Koncom roku 1948 bolo len na Slovensku 582 takýchto družstiev. U roľníka možno najrýchlejšie meniť vzťahy, ktoré vyplývajú z jeho osobnej práce. Je to stránka výrobného vzťahu, ktorú možno rýchlejšie meniť ako vzťahy vlastnícke. IX. sjazd Komunistickej strany Československa dáva smernice pre zakladanie prvých výrobných poľnohospodárskych družstiev. Vzniká prvý typ roľníckych výrobných družstiev, ktorý je ďalším podstatným krokom pri premene výrobných vzťahov malovýrobcu. „To je najbližšie a najdôležitejšie v danej etape: navyknúť roľníkov, aby spoločne obrábali pôdu, spoločne vykonávali poľné práce.“⁸ Tak strana určila hlavný článok v refazi úloh v malovýrobe v tomto období. Že to bolo správne, ukazujú výsledky žatvy roku 1949, keď prvé desiatky družstiev organizovali prvú spoločnú žatvu. To bol zároveň aj prvý krok, aby sa súkromné pracovné nástroje používali spoločne. V praxi však vzniklo protirečenie — družstevníci pracovali spoločne, pritom používali spoločne stroje a pofahy, úrodu si však ponechával každý sám. Komunistickej strane, poznajúc toto protirečenie, opierajúc sa o predchádzajúce úspechy družstiev, dáva smernicu — prejsť od spoločného organizovania práce k spoločnému obrábaniu pôdy na podklade spoločných osevov s rozoranými medzami. Je to prvý krok k zmene vlastníckych vzťahov pracujúceho roľníka napriek tomu, že pôda je ešte stále súkromným vlastníctvom roľníka. Výsledok tejto smernice bol veľmi dobrý. O rok, vo februári 1951, bolo už 7.110 JRD (vrátane prípravných výborov), z toho 3.279 rozoralo medze a zaviedlo spoločný osev. Bolo to 16,3% celej poľnohospodárskej pôdy a spolu so štátnymi majetkami 22,3%. Scelené bolo viac ako 1.000.000 ha pôdy. Tu sa už mohla vo väčšej miere uplatňovať mechanizácia poľnohospodárstva, a preto sa zároveň aj rozširuje sieť stroj-
ných a traktorových staníc.

V druhom type JRD sú protirečenia medzi spoločnou rastlinnou výrobou a individuálnym prisvojovaním si výrobku i podľa výmeru pôdy vloženého do spoločného osevu, protirečenie medzi spoločnou rastlinnou výrobou a individuálnou živočíšnou výrobou. Riešenie týchto protirečení si vyžiadalo vyššie typy JRD tretieho a štvrtého typu.

V treťom type JRD sú už zospoločenštené výrobné prostriedky okrem pôdy, no okrem odmeňovania podľa množstva a kvality práce existuje odmena i za pôdu vloženú do

⁸ K. Gottwald, 1949—1950, Bratislava 1952, 249.

družstva. Táto odmena je upravená vzorovými stanovami tak, že nepresahuje viac ako 15% peňažného dôchodku družstva.

V štvrtom type je spoločná živočíšna i rastlinná výroba a odmeňuje sa len za pracovné jednotky. V tomto type JRD sa výrobné socialistické vzťahy stali prevládajúcimi a rýchlejšie sa ďalej prehlbujú. Tu je jasné potvrdenie marxistickej tézy, že s novonadobudnutými produktívnymi silami menia ľudia aj svoj výrobný spôsob a výrobné vzťahy, ktoré boli nevyhnutné len za určitého spôsobu výroby. V štvrtom type vidíme, čo znamenajú nové výrobné vzťahy pre rozvoj produktívnych síl, ako urýchľujú ich vývoj a vysoko zvyšujú produktivitu práce.

Ukázali sme aspoň v krátkosti, aká je cesta premeny prechodných výrobných vzťahov na vzťahy socialistické. Celkom inou cestou sa však pokračuje pri vytlačaní a ničení kapitalistických výrobných vzťahov — vzťahov nadvlády a podriadenia. Základom týchto výrobných vzťahov, ako sme už povedali, je súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, založené na vykorisťovaní cudzej pracovnej sily a malovýroba je založená na súkromnom vlastníctve a osobnej práci vlastníka. Z toho vidíme, že súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov má dve základné formy, ktoré stoja ako protiklad ku spoločenskému vlastníctvu. To však ešte neznamená, že ich môžeme stotožňovať, ako to robia buržoázni politickí ekonómovia. „Súkromné vlastníctvo ako protiklad spoločenského existuje len tam, kde pracovné prostriedky a vonkajšie pracovné podmienky prináležia súkromným osobám. Podľa toho však, či súkromné osoby sú robotníkmi alebo nie, mení sa i charakter samotného súkromného vlastníctva. Nespočetné odtiene súkromného vlastníctva, ktoré sa javia nášmu zraku, odzrkadľujú len prechodné stavy, ktoré ležia medzi oboma týmito extrémami.“⁹ Poznávať tento rozdiel v súkromnom vlastníctve je veľmi dôležité pri uskutočňovaní roľníckej politiky v praxi, najmä pri uskutočňovaní triednej politiky na dedine. Stotožňovanie týchto dvoch foriem vlastníctva je jednou z častých chýb v roľníckej politike, pretože vedie k zmiešavaniu dvoch triedne rozličných spoločenských skupín malovýrobcov a dedinskej buržoázie. Odlišovať tieto dve formy vlastníctva a ich výrobné vzťahy je dôležité preto, lebo malovýrobcovia sú spojencom robotníckej triedy v socialistickej revolúcii a buržoázia hlavným nepriateľom robotníckej triedy a pracujúceho roľníctva. Politika obmedzovania a vytlačania kapitalistických výrobných vzťahov je namierená proti buržoázii, nikdy nie však proti dedinskej chudobe, malým a stredným roľníkom. Tí, ktorí sa postavili na stanovisko boja a vyhladzovania individuálneho roľníckeho hospodárstva, rozbíjali hospodársky zväzok medzi robotníckou triedou a pracujúcim roľníctvom, škodili veci socializmu. V praktickej politike je iste za diktatúry proletariátu ľahšie vyvlastňovať ako nepretržite presviedčať malého výrobcu o výhodnejšej ceste jeho hospodárstva. To sa ukázalo a ukazuje v plnej miere i u nás, keď niektorí funkcionári volia túto zdanlivo „ľahšiu“ cestu odporu, cestu dekretovania a diktovania miesto trvalého presvedčania, nevedomajúc si pritom, ako škodia veci robotníckej triedy. Vzťahy k individuálne hospodáriacemu roľníkovi musia byť vzťahmi pomoci a získavania, a nie vzťahmi boja a vyhladzovania. Veľkú úlohu pri získávaní roľníka majú už jestvujúce výrobné družstvá, ktoré dobre hospodária, pretože sú najhmatateľnejším dôkazom pre individuálne hospodáriaceho roľníka o výhodách socialistického poľnohospodárstva. Je však nesprávne a škodí veci socializmu, ak sa individuálne roľnícke hospodárstvo a družstevná forma výroby stavajú do protikladu. My nesmieme pripustiť, aby sa tieto dve formy hospodárstva stavali proti sebe, ale naopak, aby utvárali hospodársky zväzok medzi sebou, aby v tomto zväzku družstvo pomáhalo individuálne hospodáriacemu roľníkovi prichádzať na koľaje kolektívneho hospodárstva.

⁹ K. Marx, *Kapitál* I, Praha 1953, 801.

U nás je úplne iná situácia ako za kapitalizmu, kde vyššia forma hospodárstva bojuje proti nižšej, pokiaľ ju nezničí. U nás je diktatúra proletariátu, kde vedúcu úlohu má socialistický sektor, kde vyššia forma hospodárstva neničí nižšiu formu, ale naopak, pomáha jej pozdvihnúť sa, a tak prejsť na vyššiu formu. Preto je u nás potrebné, aby sa vytvárali vzťahy pomoci a spolupráce medzi družstvami a individuálne hospodáriacimi roľníkmi, lebo to je jedine správna cesta, ako urýchliť prechod roľníka do družstva. Taký je praktický dosah rozdielu medzi prechodnými a kapitalistickými výrobnými vzťahmi.

Pritom si treba ešte uvedomovať to, že premena prechodných výrobných vzťahov na vzťahy socialistické je premenou postupnou, že sa tu plne uplatňuje stalinská téza o prechode starej kvality ku kvalite novej, ktorý prechod sa nedeje vždy náhlým zvratom, ale postupným pribúdaním novej kvality, teda postupným odumieraním prvkov starej kvality. Nie je náhoda, že J. V. Stalin vybral príklad práve z hospodárskej základne, aby vyvrátil nemarxistickú tézu o náhlých zvratoch: „Za osem až desať rokov uskutočnili sme v poľnohospodárstve našej krajiny prechod od buržoázneho, individuálneho roľníckeho zriadenia k socialistickému kolchoznému zriadeniu. Bola to revolúcia, ktorá zlikvidovala staré buržoázne hospodárske zriadenie na dedine a utvorila nové, socialistické zriadenie. Ale tento prevrat sa neuskutočnil náhlým zvratom, t. j. nie zvrhnutím jestvujúcej moci a vytvorením novej, lež postupným prechodom od starého buržoázneho zriadenia na dedine k novému zriadeniu.“¹⁰ Dôkazom toho sú aj jednotlivé typy jednotlivých roľníckych družstiev, ich vývoj a premena prechodných výrobných vzťahov v nich. U nás sa však táto otázka vývoja jednotlivých typov družstiev vykladá rôzne. Niektorí súdruhovia vykladajú túto otázku takto: „V týchto troch typoch JRD nemožno ešte hovoriť o socialistických výrobných vzťahoch, pretože v nich popri pracovných príjmoch existujú aj príjmy nepracovné, a to z titulu vlastníctva pôdy. Ide tu o tzv. prechodné výrobné vzťahy, ktoré ešte nie sú socialistické, ale už ani nie malovýrobné. Sú to vzťahy nachádzajúce sa na prechode od malovýrobných vzťahov k vzťahom socialistickým. Až štvrtý typ JRD, ktorý sa vyvinul neskoršie, znamená dôsledné udomácnenie socialistických výrobných vzťahov v JRD.“¹¹ S takýmto vývodom nemožno súhlasiť. Po prvé, je všeobecne známe, že spôsob výroby určuje aj spôsob rozdeľovania, a nie naopak. Forma rozdeľovania výrobkov je len jeden z prvkov výrobných vzťahov a nemôže určovať charakter celých výrobných vzťahov.

Nemožno súhlasiť s delením výrobných vzťahov na malovýrobné, prechodné a socialistické a prechodné vzťahy vysvetľovať ako vzťahy, ktoré sú medzi malovýrobnými a socialistickými. To znamená, že okrem vzťahov prechodných by mali existovať ešte vzťahy „malovýrobné“. Samozrejme, potom by bolo potrebné vysvetliť, aký hospodársky základ majú tieto výrobné vzťahy, čím sa odlišujú od formy vzťahov prechodných. J. V. Stalin hovorí o troch formách výrobných vzťahov vo vývine ľudskej spoločnosti: vzťahy vzájomnej spolupráce a pomoci ľudí oslobodených od vykorisťovania, vzťahy nadvlády a podriadenia a prechodné vzťahy od jednej formy k druhej forme výrobných vzťahov. Niektorí súdruhovia rozširujú túto škálu o štvrtú, „malovýrobnú“ formu výrobných vzťahov. Myslím, že je to nesprávne.

Nemožno súhlasiť ani s rozškatulkovaním týchto výrobných vzťahov tak, ako by navzájom nesúviseli, ako by každá forma výrobných vzťahov tvorila jednu škatuľku a vyvíjala sa svojou vlastnou cestou. Myslím, že je to metafyzické chápanie a vysvetľovanie výrobných vzťahov. Vzťahy malovýrobcov sú vzťahmi prechodnými a tieto vzťahy sa

¹⁰ Za marxistickú jazykovedu, Bratislava 1950, 21.

¹¹ Ekonomický časopis, roč. 1953. č. 4, 445.

postupným odumieraním prvkov starej kvality a postupným pribúdaním prvkov novej kvality menia na výrobné vzťahy socialistické — na vzťahy vzájomnej spolupráce a pomoci ľudí oslobodených od vykorisťovania. V každom type JRD nadobúdajú tieto prechodné vzťahy nové prvky socialistických vzťahov a v štvrtom type pozorujeme, že socialistické prvky výrobných vzťahov sa stali prevládajúcimi. Socialistické výrobné vzťahy v JRD sa budú ďalej rozširovať a prehľbovať, až sa postupne vytvoria podmienky pre odumretie súkromného vlastníctva pôdy v družstvách. Tento postupný prechod výrobných vzťahov na vzťahy socialistické nie je len kvantitatívnym narastaním, prípravou na kvalitatívny skok, nie evolučným procesom, ale formou prebiehania skoku kvalitatívnymi zmenami. Tento postupný prechod výrobných vzťahov neznamena, že vývoj neprebíha v boji proti starým prvkom výrobných vzťahov. Práve preto, že vývoj prebieha kvalitatívnymi zmenami, revolučne a nie evolučne, prebieha v boji. Tento boj má však úplne iný charakter ako boj, ktorý prebieha medzi socialistickými a kapitalistickými výrobnými vzťahmi.

Veľmi dôležitou formou boja vnútri samotných družstiev je boj proti individualistickým prežitkom (rozkrádanie družstevného majetku, porušovanie pracovnej disciplíny, zlý vzťah k spolupracovníkom), ktoré si priniesli roľníci z individuálnej výroby. Nemožno povedať, že ten, kto vstúpi do družstva, je už človek s novými socialistickými vzťahmi. Družstvo je len základňou, kde sa môže roľník pri novom spôsobe výroby prevychovať, kde sa môže premeniť celá jeho psychológia malovýrobcu, čo je nemožné z jedného dňa na druhý. Na to je potrebné viac času a hlavne podmienky — mechanizácia poľnohospodárskych prác, vedecké využívanie pôdy, väčší politický a kultúrny rozhrad.

Po skončení päťročného plánu vidíme, aký veľký kus cesty k socializmu sme prešli, a to najmä od februára 1948, keď sa uvoľnili hlavné prekážky našej cesty k socializmu. V plnení päťročného plánu sme mohli vidieť, ako sa v socialistickom sektore na základe nových výrobných vzťahov zvyšovala produktivita práce, ako sa prebúdzala iniciatíva pracujúcich, šírili sa socialistické formy súťaženia, novátorstva atď. To všetko potvrdzuje, že nový spôsob výroby je správny a jedine v ňom možno dosahovať vyššiu produktivitu práce.

Výsledky päťročného plánu nám najlepšie ukazujú, ako sa zmenil charakter našej ekonomiky a triedna štruktúra našej dediny. Socialistický sektor sa stal plne prevládajúcim v celej našej priemyselovej výrobe. I v poľnohospodárstve napriek všetkým ťažkostiam sa rozšíril socialistický sektor, no malovýroba ešte stále ostala prevládajúcou formou poľnohospodárskej výroby. X. sjazd KSČ vytýčil ďalšie úlohy pre premenu našej ekonomiky na ekonomiku socialistickú.

Úspechy nášho hospodárstva sú úspechmi nášho pracujúceho ľudu, ktorý pod vedením Komunistickej strany Československa splní aj ďalšie úlohy, ktoré približia náš najbližší cieľ — socializmus.

J. Pašiak